

Naši – a ipak tuđji

O problematiki

Moramo priznati, akoprem jako skrušeno i mnogobrojni izgovori, uvjetovano našim sociokulturnim stanjem u prošlosti usku usmirenost na hrvatski (zapadnougarsko- i gradišćansko-hrvatsko) suženu vizuru, gledanje naše kulturne djelatnosti samo u ovom prostoru izvan matične zemlje. Bili smo ponosni na naša skromna kulturna postignuća i gledali smo čudakrat, ironijom Augustina Blazovića, nek na naš pupak. Opravdano bi moglo biti to samo po našoj kulturi u stalnom škripcu med ugarskom/madžarskom, austronimškom, slovačkom i moravsko-češkom kulturom. No pak, izobrazbenim putem (curriculumom) školovanja naših ljudi u ovoj pokrajini, u kutu med Bečom, Gracom, Tyrnavom, Jurom, Ostrogonom, Sambotelom, Požonom, Pannonhalmom, Budimpeštom i drugi izobrazbeni institucija naše pokrajine, kade su im bile nametnute i fizičke okolnosti školovanja. Od početka su naši ljudi, domoroci hrvatskoga porijekla sudjelovali aktivno u kulturnom zbivanju, razvitku ove pokrajine. Što već, neki su prerasli, prešli granice naše uže pokrajine i nastali slavni, zaslužni i poznati med čisto drugi okolnosti u drugi pokrajina svita. I tajnovito je naše ufanje, da će se u budućnosti najti ki-ta kulturni povjesničar, nesebičan oduševljenjak i pobrinuti se za njevu slavu i zasluženost u svitu.

Iznimni primjeri

Već u prvoj ili nasljednoj generaciji doseljenikov se istakne **Ivan Kostajnički Kitonić** (1561.-1619.) svojimi pravnimi djeli o Werbőczyjevom zakoniku, ki je stoljeća dugo bio u Ugarskoj na snagi. Ugarska pravna literatura pozna i mađarszko izdanje po njemu iz 1848. ljeta. Ili da spomenemo **Gabriela Kolinovića Šenkvičkoga** (1698.-1770.), povjesničara i kroničara Ugarske, čija slika se more najti u galeriji znameniti ugarskih povijesnih portretov. „Szedecijás”, prva jezuitska drama na mađarskom jeziku 1741. od **Ferenca Kunitsa**, (1697.-1763.), Cikljinca, da ni ne govorimo u rječniki, gramatikov, povijesti literature na latinskom jeziku od naših rodjenih Hrvatov. Svakako bi istaknuo **Filipa Vezdina** (1748.-1806.), velikoga svitskoga indologa iz Cimofa, **Filipa Kaušića** (1618.-1673.) Celindofca, utemeljitelja zagrebačke visoke škole/sveučilišća, **Ivana Jagšića** (1886.-1956), Uzlopca, slavnoga profesora metereologije u Buenos Airesu, i drugoga Uzlopca, **Matu Pankla** (1740.-1798.), ki je dao rječnik na latinskom, ugarskom, nimškom i slav(en)skom jeziku o metalurgiji (1793.). Čisto malo nam je poznato, da je za zagrebačke/hrvatske realke, **Pavao Žulić**, (1831.-1922.) iz Cimofa, sastavio školske knjige za kemiju stručnim kemijskim rječnikom. Naš pjesnik i povjesničar književnosti **File Sedenik** (1862.-1920.) bio redoviti dopisnik ugarskih a arhivar **Petar Jandrišević** (1859.-1938.) bio dopisnik ugarskih i

nimških novin a da ni ne tribamo naglasiti znantvenu i dopisničku djelatnost **Mate Meršića Miloradića**, (1850.-1928.), nimškim, ugarskim i drugim (engleskim) novinam. Naši se spominju samo na **Vas Gerebena** (1823.-1868.), alias Jožefa Radakovitsa ili znamenitoga biskupa Kašave **Žigmunda Bubicsa/Bubića** (1821.-1907.), ki je uz sve to bio i poznat slikar i stručnak galerijov našega prostora. I jedan i drugi su se potpuno asimilirali i uvrstili u kulturu svetoš Stefanske zemlje, drugi su ostali jedno i drugo, prez toga da bi im duševno ravnoteže došlo bilo u pogibel.

I tako bi mogli prečešljati kulturnu povijest našega prostora i našli veliki broj zaslužnih ljudi hrvatskoga porijekla, ki su se prilagodili kulturnim prilikam svojega prostora u kom su živili.

Spomenavridni jubilar

Dva takovi velikani hrvatskoga porijekla, naime **Jandre Verdenić**, imao je 2021. 150 rođendan. **Pavao Lévy** će u novembru 2022. imati 100 obljetnicu smrti, a na takova ljeta se rado i zvana toga i po dužnosti spominjamo njih. I oni su na diku našega naroda i daju svititi kulturi ljudi te sredine iz koje su izašli. *Jubilej* po sebi znači *proslava godišnjice djela neke osobe, ... u odredjenom razmaku*, veli leksikon. (Klaić, 634)

Jandre Verdenić/VERDENICH/WERDENICH Andás/Endre (1871.-1933.)

Njega „Rodoljub” (Tome Sučić) u KG 1969. spominje kot „velikoga Hrvata”. Ta nadimak sum u prišli u Jurskom sjemenišću „a nagy horvát”, kot i Miloradiću „a kimlei remete” (kempljanski pustinac). No Rodoljub dalje veli *Gradišćanski Hrvati su ga nažalost jedva poznali, samo u rodnom Bijelom Selu, gdje su ga visoko cijenili*. Bijeloselci su mu 2000. ljeta nasred sela postavili spomenik. Rodoljub dalje i obrazloženje: *ar je uvijek imao velike zadaće u biskupiji, u cesarskom dvoru kao dušobrižnik, na katedri sveučilišća u Beču, i do konca svog žitka u Juri*. (CGG 1971.)

Spomenkamen Verdeniću u Bijelom Selu

Madjari ga držu, osebito teološka škola u Juri, za značajnoga teologa, dogmatičara, ku struku je podučavao svojim študentom na teologiji u Beču, u Juri i dobroga poznavatelja (jedan od zadnjih) latinskoga jezika. Stučna djela su mu: *A boldog ember utja* (1903.), [Put blaženoga človika] o pravom putu vjernika/človika k zadovoljnom životu; *A lét teljessége. A létnek külömbözö fokairól vett bizonyíték Isten mellett* (1904.), [Punoća života. O različiti stupnji postojanja kot dokaz o stvarnomu Bogu]; *A természetes Istentan* (1904.), [Naravni nauk o Bogu] kot prvi korak, podloga študentom teologije u trostrukoj filozofskoj izobrazbi, na ki pak nadovezuje filozofija o prirodi i kot treći svezak nauka o čovjeku; *A természetbölcsélet kézikönyve*, dva sveski (1910.), [Ručna knjiga o filozofiji prirode], kot nastavak izobrazbe. (Györi, 361) i nekoliko doprinosov u ugarskom filozofskom časopisu „Bölcséleti Folyóirat” (1895.-1904.): o pravičnoj plaći, cijena i kupoprodajni ugovor, teorija školastičkoga vridnovanja, pravo zemljoposjeda u teoriji Aristotelesa i katoličanskoj filozofiji, ... To je

samo ono što je na prvi mah dostignuti, ar bi se moralo točnije istraživati i s naše gradišćanskohrvatske i hrvatske strani.

Njega ali spominju i Rodoljub i Karlo Preč kot „velikoga Hrvata“. Mi se ali pitamo u čemu je njegova veličina za hrvatstvo? Pozivamo se u prvom redu na članak u KG 1969. ljeta od Rodoljuba. Iza pseudonima „Rodoljub“ se skriva svećenik Tome Sučić, komu je bio profesor na teologiji u Juri. (Ne samo njemu, nego zadnjoj generaciji zapadnougarskih bogoslovov s temeljitom teološkom i narodnosnom izobrazbom.)

Da vidimo neke Verdeničeve hrvatske studente u Juri: Fabiankovich Lőrinc – farnik u Kemlji, Kelemen István – farnik u Undi, Mikula Tivadar – farnik u Otavi, Szuchich Tamás – farnik u Novom Selu i drugi: Fertsák Mátyás, Horváth Géza, Ivancsics József, Fabiankovich Ferenc i još, morala je biti veća grupa, ki su znali hrvatski i kim je Verdenić davao posebne hrvatske ure ili posebne upute na teologiji. Što nam veli njegov študent Rodoljub: Jednoga dana je k sebi pozvao hrvatske bogoslove i nam od prilike ovako govorio: „*Moji časni gospodini! Vi kanite u naši hrvatski seli rič Božju glasiti i to u crikvi i u školi. A kade ste se učili hrvatski jezik? Doma, od oca i majke, nešto malo u školi, pak ste prošli u tudjinu. U sridnjoj školi učili ste se madjarski, latinski, grčki i morebit nimški, samo hrvatski jezik se niste učili. Rič Božju ipak morate cijeniti i poštovati, da ju glasite lipim i pravičnim jezikom. Dakle, morate se učiti h r v a t s k i! Ja ću vam odsle u tajednu 2 ure predavati hrvatski književni jezik. Mi Hrvati moramo znati, da ako Nimac kani naučiti svoj materinski jezik dobro i pravično, onda mu nije dosta samo narječje (dijalekt), nego mora učiti književni jezika. Ada neće se pojt učiti u Rajnof, nego u Beč ili Berlin, a mi gradišćanski Hrvati, naročito intelektualci, se ne moremo zadovoljiti prostim narječjem, dakle nećemo učiti velikoborištofski i trajštofski jezik, nego književni jezik, ki se podučava u Zagrebu. Kad budete znali književni jezik, uza to i domaće narječje, onda će vas lako pasti učiti i glasiti rič Božju, i nećete tribat nervozno iskati pri prodiki ili nauku izraze. Još i naš narod veli: teža je jedna prodika, nego najteža motinka, a naročito za toga, ki ne vlada dobro jezikom. (KG 79). Ali još poučnije je ono što veli Rodoljub dalje: *Zatim nam je svakomu predao gramatiku od Maretića i rječnik s tom opomenom da se marljivo učimo i proučavamo ove knjige, ke će nam biti na veliku hasan. Ne tribamo dalje citirati da se Verdenić nije slagao s jezičnom linijom Martina Meršića st., da je možda bio u protivnosti u jezičnom pitanju s Miloradićem, što ipak neće odgovarati, ar izgleda da nije razumio Miloradićevu filozofsku tezu „pun ormar“.* Nije mogao poznavati njegovo filozofsko tumačenje (ili nije pročitao djelo „*Modernes und Modriganes*, 1914.) u kom su njegove jezične osnove. Miloradić u potpunom skladu s njim govori: *A ča našu rič naliže, / To je nek za ljude niže! / Zgublja se prez književnosti, / Zato, ako nismo prosti, / Nam jezik za knjigu budi / Kot ga pišu učni ljudi! / Kot Šopron za Honza, Linu / Knjige pišu u Berlinu / Ne jezikom kot ga onio / Znadu drt i trt Šoproni! ...* (Republika, 1919.) A konkluzija Rodoljuba valja i danas: *Žalibože, tim se nisu slagali niti duhovniki, niti učitelji, zato smo tako ubogi u našoj literaturi, ... a danas već**

nimamo već nikakove mogućnosti prominjiti situaciju, zamudili smo sve postojeće povijesne mogućnosti (bilo ih je realno više!) početo od druge polovice 19. st. Rodoljub u HN 1933. prilikom njegovoga smrtnoga dana dodaje, da je nam ostavio teštamenat: svoju mudru narodnost med tudjinci, hrvatski jezik bez kompromisa i upozoravao Hrvate na samo spoznaju i ponos u dostojanstvu.

Životopis

Rodjen je u Bijelom Selu/Pama/Lajtakörtvélyes, 25.11.1871., danas već skoro potpuno izgubljenom selu za hrvatstvo i razumivanje hrvatske kulture. Po osnovnoškolskoj izobrazbi u rodnom selu kot najbolji školar dojde u Ugarski Stari Grad, u gimnaziju piaristov. Odanle pak u sjemenišće u Juru i u Beč, u tzv. Pazmaneum*, kade je posvećen 1894. za svećenika i odmah poslan kot odličan djak na Augustineum** u Beču. U Beču promovira „summa cum laude” za dr. bogoslovije ali se najprije po praksi crkve, morao pokazati, učvrstiti na terenu u provinciji. Najprije dojde za kapelana u Ugarski Stari Grad, poslije u Šopron, od 1900. je prefekt u malom sjemenišću u Juri. Pak dojde praksa u Bősárkányu, Mosonszentpéteru (djelomično nimškom pastoracijom) i službi u sjemenišću kot profesor filozofije, od 1907. je cesarski dvorski kapelan u Beču i istodobno ravnatelj i spiritual Augustineuma, 1911. docent na teologiji u Beču, od 1912. prof. dogmatike. Poslije PSB se odluči da se vrati u svoje domaće sjemenišće u Juri, kade je obvršavao važne funkcije sjemenišća. Umro je u Juri 16. februara 1933. ljeta.

Uz dobro poznavanje svojega domaćega dijalekta je temeljito svladao i hrvatski književni jezik jer je bio osvidočena da samo tako postoji jedinstvo hrvatskoga jezika.

Verdenić se je u gradišćanskohrvatsku povijest književnosti upisao i prvim, temeljitim prikazom upisa hrvatskoga teksta u latinski misal u Klimpuhu iz ljeta 1564., našega prvoga literarnoga spomenika u ovoj krajini. (Werdenich, 12). Od njega je to preuzeo Martin Meršić ml. u „Kalendaru Naša Domovina”, (1935.) i tako postalo poznato med Hrvati u Gradišću.

Nije nam poznato iz literature ili ostavščine, da li su ga pretpostavniki u Jurskom sjemenišću kanili preimenovati za Ugra, od -ich, -ics, -its, -itsch, ili nešto drugo u; -y, -osi, -i itd. Izgleda da je imao tako veliki ugled „kot Hrvat”, da mu ni Ugri nisu mogli slomiti narodnost. U tom je njegov veliki značaj, u stalnosti i u veličini, u peldavnosti za Gradišćanske Hrvate. Djelovao je u Beču (Austriji) i u Juri (Madjarskoj) i nije bilo kulturne razlike med kultura, zvana one, ku je pak stvorila sebična nacionalistička politika.

***Pazmaneum** – zavod/ustanova za usavršavanje teološke izobrazbe u Beču (danas Boltzmanngasse), osnovan od ostrogonskoga nadbiškupa Petra Pázmány 1623. nakanom obnovljenja katoličanske crkve u Ugarskoj Kraljevini. Med pazmaniti imamo i veliki broj, danas Gradišćanskih Hrvatov, osebito iz ostrogonske nadbiškopije i jurske biškopije.

****Augustineum** – cesarsko-kraljevski zavod/ustanova za višu izobrazbu biškupskih svećenikov u Beču. Smješćen uz crkvu Sv. Augustina, 1816. do 1920. Zove se i po osnivaču dvorskoga farnika Jakoba Frint-a = Frintaneum. Imali strogi intelektualni i duhovni odgoj. Od zapadnougarskih Hrvatov znamo za Andriju Verdenića, Jakoba Blazovića, Žigmunda Bubića, Juru Sučića. Iz Hrvatske oko 130 študentov, med njimi i Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, pak porijeklom familije iz Cindrofa Anton Bauer.

Pavao/Paul/Pál LÉVAY (1851.-1922.)

I Pavao, po madjarski, Pál Lévy, Undanac, je jedan od onih ki su med susjedni narodi došli do (pritajene) slave. Izgleda, otac mu je bio Ugar u hrvatskom selu Undi, ali imao je hrvatsku majku, u familiji i na ulici si tako prisvojio domaći hrvatski jezik. Anakronističko, istovrimeno čisto normalno u naši prilika, da je bio sluga Božje riči med (Ausro)Nimci, u dvo- ili tojezičnom (nimško, hrvatsko, ugarskom) selu Raušeru a pisao svoje filozofsko-moralne doprinose i rasprave u madjarskom jeziku. Hrvatski je izdao vjersku knjižicu **Lojza Lato**, bez ljeta, original se je pojavio u nimškom jeziku 1875. ljeta. To je prikaz Luize Bois iz Belgije i predstavlja štimatizaciju Lujze. U hrvatskom jeziku zna literatura samo za prodike pri hodočasnoj kapeli sv. Ane u Raušeru.

Hodočasna kapela Sv. Ane u Raušeru, (Iz knjige vračitelja Klaus Derksa, 2003.)

Na nimškom jeziku mu je poznat prijevod Sándoru Farkasu o Ferencu Szüts-u, ubojstvu 1888. ljeta u okolici Cseprega. (Rajczy Mária, 69). Brojni su njegovi prinosi o filozofiji i spodobni pitanji u madjarskom jeziku (po stručnjaki oko

300!). Najpoznatije djelo mu je *Felelet Bodnár Zsigmond a „Vallás kérdéséről”*, (1881.) [Odgovor Žigmondu Bodnaru na djelo „Pitanje o vjeri]. Sve ostalo bi mogli spraviti pod moralteologijom: *Hobbes Tamás moráleméletének kritikai méltatása* [Kritično vridnovanje moralne teorije Thomasa Hobbesa] (Bölcseleti Folyóirat = BF, 1897, 374-404; pak dalje *Elvásztható-e a morál a vallástól* [Da li se moral more odvojiti od vjere] (BF 1890, 193-222, 401-437); *Hogyan kell morálbölcseletet írni* [Kako se mora pisati teorija morala] (BF 1892, 337-352); *A modern ethika legújabb termékei* [Najnoviji produkti moderne etike] (BF. 1892, 353-372); *A történet-társadalmi morálja* [Moral u povijesnom društvu] (BF 1893-255-283); *Aquinas és Cartesius: noetikai tanulmány* [Aquinski i Cartesije: noetska študija] (BF 1893, 647-664); *Bacon és a morál: morálbölcseleti tanulmány*, [Bacon i moral: študija moralne filozofije] (BF 1895, 68-83); *A kötelezettség tana a XVII-ik és a XVIII-ik századbeli angol moralistáknál*. [Teorija obveze kod engleski moralista u XVII. i XVIII. st.] (BF 1902, 337-380) i puno drugoga.

Nimamo točnoga popisa njegove bibliografije. Upotribljavao je različne šifre za svoje doprinose, tako Király Pál, L-y, P-1, Spanili, dr. Thales, Undi Pál, Vitahizi, -z, a morebit i ke druge, za ke se ni ne zna. Literatura zna za prodiku u nimškom jeziku na sv. Anu kod raušerske hodočasne crikve na 26. juli 1894. i hrvatske i nimške prodike, ke su se pojavile u Beču. Čuda se spominje djelo ko je ostalo u rukopisu *Apponnyi Albert gróf politikai rendszere*, 17 fejezetben [Politički sistem grofa Alberta Apponnyija, 17 poglavlja]. Bio je stalni dopisnik časopisov/novin: Bölcseleti Folyóirat, Magyar Állam, Mosonvármegyei értesítő, Népiskolai Lap, Neusiedler Wochenschrift, Oedenburger Post, ...

Životopis

Rodio se je u Undi 1. jula 1851. u jednostavnoj tobračkoj familiji i morao u mladi ljeti kot pastirić ili djelom na dan zasluživati si dodatak u familiji. Stopr s 15 ljeti dojde u benediktinsku gimnaziju u Šopron, pak u sjemenišće u Juri. Četveroljetnu gimnaziju je načinio u dvi ljeti i s 22 ljeti je nastao študent teologije, 1876. posvećen je za duhovnika. Kapelan je bio u Pandrofu, Dolnjoj Pulji, farski provizor u Ciklešu, Trajštofu i Ugarskoj Kemlji, od 1894.-1922. je farnik u Raušeru kade je umro 8. novembra 1922., ko selo je u onom vrimenu bilo trojezično i imalo još brojne židovske i ciganske familije. Jako je poučna brojidba 1910., 1923., 1934. i 1950. kot primjer šuljajuće asimilacije. Bio je od 1910. desetnik u toj krajini. U kriznom vrimenu po PSB 1921. ljeta peljao je skupa s farnikom Demeterom Roženićem delegaciju Mošonske županije ugarskom ministru Telekyju.

Po svemu moremo Verdenića i Lévyaja gledati za zadnje velike predstavnike one hrvatske duhovničke generacije, ka se je jako intenzivno bavila i društvenim životom i pitanji svakidašnjega života, redovito bila prisutna ne samo u vjerskom, dušobrižničkom poslu nego i u društvenom životu. Uz sve to je jako dobro harmonirala svojim duhovnim brati madjarskoga i nimškoga jezika.

Literatura

Győri életrajzi lexikon, 2003.

KLAIĆ, Bratoljub, 1990., *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, MH

MERŠIĆ, Martin ml., 1935., *Ćirilske i glagolske zabilješke klimpuških starih mašnih knjig*, Naša Domovina, kalendar, 42-45, 56-57.

RAJCZY, Mária Mechtilda, 1944, *Csepreg irodalmi multja és népköltészeti hagyományai*. Sopron, 71-74.

RODOLJUB, *Veliki Hrvat – kanonik dr. Andrija Werdenich, 25.11.1871.-16.02.1933*. Na spomin 35. godišnjice smrti. Gradišće kalendar 1969, 77-79;
RODOLJUB, *Spomen kanoniku dr. Werdeniću*, Na stoljetni rodjendan (25. nov. 1971.) Crikveni glasnik Gradišća, 1971/35, 2.

WERDENICH, Endre, 1932., *A kelénpataki régi misekönyv horvát nyelvű feljegyzései*, Győri Szemle, 12-18.

Nikola Benčić